

Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi'nde Yapılan Yargılamalar (1860-1917) ve Verilen Cezalar

Bilal YILDIZ*

ÖZET

I. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Osmanlı idarî terminolojisi içersine günümüzde “sıkıyönetim” karşılığı olarak kullanılan “idâre-i örfiye” kavramı girmiştir. Meşrutî idarenin hukukî zeminini oluşturan 1876 tarihli Kanûn-ı Esasî ile halka tanınan hak ve hürriyetler düzenlenirken olağanüstü hallerde bu hak ve hürriyetlerin ne şekilde tahdit edileceği ve muvakkaten askıya alınacağı hususu da belirtilmiştir. Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) ’nın almış olduğu örfî idare kararının padişah iradesi ile tasdiki gerekmekte olup, ilan edilen örfî idarenin en hızlı bir şekilde asayişî tekrar tesis edebilmesi ve suçluları vakit geçirmeden caydırıcı cezalarla yargılayabilmesi için Divân-ı Harbler kurulmuştur. Ancak, ilerleyen süreçte bu adın, nizamî askerî ceza mahkemeleri olan Dîvân-ı Harblerle karıştırılması sonucunda örfî idare nedeniyle kurulan mahkemelerin sonuna idâre-i örfiyenin “örfî”si eklenerek yeni kurulan mahkemelere Divân-ı Harb-i Örfî adı verilmiştir. Bu çalışmada, Denizli Sancağı’nda kurulan ve ilk dönemler Denizli Dîvân-ı Harb-i adıyla geçerken daha sonra Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi adıyla yargılamalara devam eden mahkemede, ne tür suçların yargılamaya esas alındığı ve ne gibi cezalar verildiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Denizli, Osmanlı, Dîvân-ı Harb, İdâre-i Örfiye, Yargılama, Ceza.*

Judgements and Punishments of the Denizli Traditional Military Tribunal (1860-1917)

ABSTRACT

The term “*idare-i örfiye*” (Martial Law), which was used as the equivalent of “*sıkıyönetim*” (Martial Law), entered Ottoman government terminology along with the first Constitutional Monarchy period. While rights and liberties were established through the “*Kanun-i Esasî*” (Basic Law) of 1876, which constituted the judicial base of legal government, the issue of how these rights and liberties would be restricted and supported temporarily by force majeure was stated. The decision for Martial Law (*Örfî İdare*), taken by the Council of Ministers, needed approval by Sultan’s decree, and Courts Martial (*Divan-ı Harb*) were founded so that the announced Martial Law could establish security in the fastest way possible and judge outlaws as soon as possible with deterrent penalties. However, after this name was confused with the legal Military Courts (*Divan-ı Harb*) in the periods that followed, by adding the “*Örfî*” of Martial Law (*İdare-i Örfiye*) to the end of the name of the courts which were established by Martial Law, the newly founded courts were named “Court Martial” (*Divan-ı Harbi Örfî*). This study investigates the kind of crimes that were predicated on and the kind of penalties that were given by the court, which was founded in the Denizli Sanjak and was called the Denizli Court Martial (*Denizli Divan-ı Harb*) in the early periods and later continued to judge in the name of Denizli Court Martial (*Denizli Divan-ı Harbi Örfîsi*).

Keywords: *Denizli, Ottoman, Court Martial, Martial Law, Judgement, Punishment*

* Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü. bilalyildiz@sdu.edu.tr

Giriş

1876 tarihli Kanûn-ı Esasî'nin 113. maddesi,¹ hükümete olağanüstü zamanlarda örfî idare ilân etme yetkisi tanımıştır.² Örfî idare, kanunların ve mülkî nizamların geçici olarak tatil edilmesi anlamına gelmektedir. Örfî idare, heyet-i vükelânın kararı ve padişah onayı ile ilan edilmesi gerekirken bazı olağanüstü durumlarda oldu-bittiye getirildiği de olmuştur. Örneğin 31 Mart Olayı'nda Mahmut Şevket Paşa, örfî idareyi ilan etmiş ve örfî idare beyannâmesini kendisi yayınlamış daha sonra da Meclis-i Umûmiye bildirmiştir.³ Tevfik Paşa hükümeti de bu durumu kabul etmek zorunda kalmış ve daha sonra gerekli yasal prosedür yerine getirilmiştir.⁴ İlan sebeplerine bakıldığında bazen masum protestolar bile Örfî İdare ilanına sebep olabilmektedir. Örneğin, hükümetin devlet memurlarına siyasetle uğraşmayacaklarına dair yeminli senet "tahlif senedâtı" imzalatma uygulamasını üniversite hocalarına da tatbik etmek istemesi üzerine bu durumu protesto eden üniversite öğrencileri⁵ Bâb-ı Âli Nümayişini tertip etmiştir.⁶ Bu olaya katılanların bazıları tutuklanarak haklarında yasal işleme başvurulmuş ve olayın ertesi günü Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açması üzerine hükümet, Rumeli ve İstanbul vilayetleriyle Çatalca Sancağı dâhilinde Örfî İdare ilan etmiş ve tutukluları Divân-ı Harb-i Örfî'ye sevk etmiştir.⁷ Örfî İdare, asayişin mülkî idare ile sağlanamadığı yerlerde bölgesel olarak ilan edilmekte iken, 2 Ağustos 1914 tarihinde Seferberlik ilanı ile tüm imparatorluğa teşmil edilmiştir.⁸

Örfî idare altında yönetilen mahallin idaresinin, hususî bir nizamnâme ile tayin edilmesi benimsenmiştir. Bu olağanüstü zamanlarda kurulan mahkemelere de, "*Divân-ı Harb-i Örfî*" adı verilmiştir. 2 Ekim 1877 tarihli İdâre-i Örfîye Kararnâmesi'nin 4. maddesi, "*Devletin dâhilî ve haricî emniyetini ihlâl edecek bilcümle cünhâ ve cinâyetlerin asıl fâilleriyle, zîmedhal olanların sıfat ve haysiyetleri aslâ nazâr-ı itibare alınmayarak Divân-ı Harb' de muhâkeme edileceklerdir*"⁹ şeklinde düzenlenmiştir. Meclis-i Vükelâ, Divân-ı Harb-i Örfîler'in teşkilât ve çalışma esaslarını da, 1 Eylül 1910 tarihli "*Müsellab Çetelerin Tenkîli*" hakkındaki kararnâmeyle göre düzenlemiştir.¹⁰

¹ *Düstur*, Cüz-ü Râbî', Dâru't-Tibâati'l-Âmire, İstanbul, 1296, s. 19'da bu madde şu şekilde geçmiştir: "Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhûr edeceğini müeyyed âsâr ve emarât görüldüğü hâlde hükümet-i seniyyenin o mahalle mahsûs olmak üzere muvakkaten idâre-i örfîye i'lânına hakkı vardır. İdâre-i örfîye kavânin ve nizâmât-ı mülkiyenin muvakkaten ta'tilinden ibâret olup idâre-i örfîye tahtında bulunan mahallin sûret-i idâresi nizâm-ı mahsûs ile ta'yin olunacaktır."

² Ferudun Ata, *İşgal İstanbulu'nda Tebcir Yargulamaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 2011, s.16.

³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, c. I, s. 346-347.

⁴ Zekeriya Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 91.

⁵ Osman Köksal, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Örfî İdare Uygulaması", *Türkler*, Ed. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c. XIII, s. 796.

⁶ Yücel Aktar, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2246.

⁷ Yücel Aktar, "1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbi'ne Etkileri", *II. Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. 119-120.

⁸ Ali İhsan Sâbis, *Harp Hatıralarım I*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 104.

⁹ *Düstur*, s. 72'de 4. Madde şu şekilde geçmektedir: "Devletin dâhilî ve haricî emniyetini ihlâl edecek bilcümle cünhâ ve cinâyetin asıl fâillerine zî-medhâl olanlar ne sıfat ve haysiyette bulunur ise bulunsun dîvân-ı harb huzurunda muhâkeme edilecektir."

¹⁰ Ferudun Ata, "Divân-ı Harb-i Örfîler ve Ermeni Tehciri Yargulamaları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, yayınlanmamış doktora tezi, Konya, 2003, s. 62.

İdâre-i örfiyeyi yönetim fonksiyonu açısından değerlendirilecek olursak, söz konusu idare altına alınan bir yerleşim yerinde emniyet ve asayişin korunması için sivil yönetime ait hak ve yetkilerin askerî yönetime devrinden ibarettir. Askerî yönetim de, bozulmuş olan asayişini yeniden tesis edebilmek için bir takım olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Örfî idarenin bir an önce düzeni yeniden oluşturabilmesi için suçluların vakit geçirmeden yargılanmalarını ve cezalandırılmalarını temin edecek ve böylece caydırıcı bir unsur olarak yeni yönetime destek sağlayacak seri çalışan bir yargı organına ihtiyaç duyulmuştur. İcra yetkisi askerî idareye geçince yeni idarenin kendi yargılama mekanizmasıyla birlikte işletilmesi mantık açısından gerekli ve faydalı görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecinde yargı müesseselerindeki değişime paralel olarak askerî ceza mahkemeleri de "Dîvân-ı Harb" genel adıyla teşkilatlanmıştır.¹¹ Örfî İdare rejimini düzenleyen mevzuat, başlangıçta örfî idarenin bir parçası olarak kurulacak askerî mahkemeleri de Dîvân-ı Harb olarak isimlendirmiş ancak, ilerleyen süreçte bu isimlendirme mahkemelerin nizamî askerî ceza mahkemeleri olan Dîvân-ı Harplerle karıştırılmasına yol açmıştır. Bu sebeple isim karmaşasından kurtulmak ve örfî idare nedeniyle kurulan mahkemeleri ikincilerinden ayırmak için mahkemelerin sonuna idâre-i örfiyenin "örfî"si eklenmiş ve adı Dîvân-ı Harb-i Örfî olarak yerleşmiştir. Zaman zaman "İdâre-i Örfîye Dîvân-ı Harbî" veya yine başlangıçta olduğu gibi "Dîvân-ı Harb" şeklinde isimlendirmeler olmuşsa da söz konusu mahkemeler kendilerine ait tüm resmî yazışmalarda yerleşmiş olan ilk ismi kullanmışlardır.¹²

Dîvân-ı Harb-i Örfîlerin kuruluşundaki temel amaç, örfî idare bölgesi içinde başta devletin iç ve dış güvenliğini ihlal eden suçlar olmak üzere örfî idarenin ilanına sebebiyet veren birtakım suçlarla ilgili davaları "serîan" sonuçlandırmak, suçluları vakit geçirmeden cezalandırarak huzur ortamının bir an önce sağlanmasına yargısal destekte bulunmaktan ibaret olmuştur.¹³

1. Dîvân-ı Harb-i Örfîlerin Kuruluş ve İşleyiş Prosedürü

Prensip olarak bir yerde Dîvân-ı Harb-i Örfî kurulmasına veya kurulan mahkemenin kaldırılmasına Heyet-i Vükela [Bakanlar Kurulu] tarafından karar verilmiştir. Hükümet, mahkemelerin kuruluşuna dair kararları mahallî mülkî veya askerî yöneticilerin görüşlerine başvurarak veya onlardan gelen teklifleri değerlendirmek suretiyle almıştır. Bununla birlikte karar alınmasında mahallî mülkî-askerî yöneticilerin görüş ve istekleri zorunlu bir kural olmadığı gibi bağlayıcı da değildir. Siyasî otorite kendiliğinden mahkeme kurulmasına karar verebildiği gibi savaş hali benzeri, örneğin örfî idareyle birlikte mahkemelerin kurulmasının kaçınılmaz olduğu durumlarda, gereken yerlerde Dîvân-ı Harb-i Örfî kurulması hususunda mahallî idarecilere önceden izin vermiştir. Böyle bir uygulamaya 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında ilgili makamlara Örfî İdare ilanı ve Dîvân-ı Harb kurulması yolunda verilen izni örnek gösterebiliriz Bu meyanda I. Dünya Savaşı başlangıcında seferberlik münasebetiyle kurulacak

¹¹ Dîvân-ı Harpler, II. Mahmud döneminde 1253 tarihinde yapılan II. Askerî Ceza Kanunu (Cezânâme diye adlandırılmıştır) ile teşekkül etmiştir. Dîvân-ı Harplerin kuruluşu ve işleyişi Bend 15'de; Töhmüt-i Askeriyenin Usûl-ü Terâfüü başlığı altında 39 maddeden meydana gelmektedir. Vasfî Raşid Sevig, *Askerî Adalet Birinci Kısım Giriş ve Tarihçe*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1955, s. 114-119.

¹² Köksal, *a.g.m.*, s. 795.

¹³ Köksal, *a.g.m.*, s. 798.

mahkemeler için mahallî askerî idareciler yetkili kılınmışlardır. Bütün bu düzenlemelere rağmen mahkemelerin mutlak kuruluş prosedürüne uyulmuş, mahallî yöneticilere idarî hiyerarşiye uygun olarak merkezî hükümete intikal ettirilen talepler Heyet-i Vükelâca karara bağlanıp padişah irâdesi [İrâde-i Seniyye] alınmıştır.¹⁴

İlk faaliyet döneminde Dîvân-ı Harb-i Örfilere bağlı heyet-i tahkikiye ve müstantik benzeri herhangi bir ön soruşturma mercii bulunmadığından zanlının tüm sorgulaması mahkeme huzurunda yapıldığı gibi, ön soruşturma mercii'nin oluşturulduğu II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında esas yargılama yine mahkeme huzurunda yapılmıştır. Askerî mahkeme olması nedeniyle yargılama sırasında muhâkeme usulü bakımından öncelikle askerî mevzuat uygulanmıştır. Mevzuattaki dağınıklığa rağmen gerek doğrudan mahkemeye sevk edilen, gerekse heyet-i tahkikiye veya müstantik tarafından ön soruşturması yapıp lüzûm-ı muhâkeme kararıyla birlikte dosyası tevdi edilen zanlının “tahkîkât-ı intihâiye” olarak adlandırılan son soruşturması Dîvân-ı Harb-i Örfice yapılmıştır. Esas yargılama devresi bu safhadır. İster tutuklu ister tutuksuz olsun zanlının yargılamaya çıkarılması mümkün olan durumlarda yargılama onun yüzüne karşı “vicâhen” yapılmış, ittifak veya ekseriyetle [ekseriyet-i ârâ] alınan karar zanlının yüzüne karşı okunarak “tefhîm” olunmuştur.¹⁵ Eğer zanlı herhangi bir nedenle yargılama esnasında mahkemede hazır bulunamamışsa bu durumda gıyaben verilen mahkûmiyet hükmü, adı geçen kişi yakalandığında vicâhî muhakemesi tekrar icra edilmek üzere karar altına alınmıştır.¹⁶

Hukuk literatüründe kısaca “*Müsellab Çetelerin Tenkîli*” hakkındaki kanun olarak bilinen 1 Eylül 1910 tarihli muvakkat kanununun 24. maddesine göre; Dîvân-ı Harbler tarafından verilecek hükümlerin İdâre-i Örfiye kumandanının emriyle, idam kararlarının ise, padişahın irâdesi ile yerine getirilmesi benimsenmiştir. Yargı heyetinin belirlendiği 25. maddeye göre, Dîvân-ı Harb, bir reis ile dört azadan ve bir müddeiumûmiden oluşacaktı. Reis ile azalardan ikisi askerî memurlardan olmak üzere Harbiye Nezâreti tarafından, diğer ikisi de adlî memurlardan olmak üzere Adliye Nezâreti tarafından tayin olunacaktı. Yargılama Dîvân-ı Harb huzurunda açık ve savunma usulüyle yapılacaktı. Hükümler mutlak çoğunlukla ve temyiz hakkı olmaksızın, fakat gerekçeleri bir kanuna dayanarak verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷

Mahkeme tarafından verilen karar, esasında verildiği andan itibaren kesinlik taşımaktadır. Çünkü Dîvân-ı Harb-i Örfiler tek dereceli mahkemeler olup, pratik olarak kanun yolunu işletmek ve kararın bir üst mercide kontrolünü sağlamak mümkün olmamaktadır. 6 Nisan 1914 tarihli kanun gereğince Dîvân-ı Temyiz-i Askeriye'nin kurulmasıyla bu fırsat doğmuş ancak, bir ay sonra 11 Mayıs 1914 tarihinde çıkarılan Kanûn-ı Muvakkatle, Dîvân-ı Harb-i Örfice verilecek hükümlerin temyize tabi olmadığı karar altına alınarak mahkeme kararları temyiz denetimi dışına çıkarılmıştır.¹⁸ Cezaların uygulanabilmesi açısından tüm dönem boyunca idam cezaları padişah iradesi alınmak suretiyle infaz edilmesi kuralı benimsenmişse de, bu kuralın bazen göz ardı edildiği olmuştur. Bazı durumlarda idam kararları padişah iradesi beklenilmeden infaz edilmiş, karar mazbataları infazda sonra padişahın tasdikine arz

¹⁴ Köksal, *a.g.m.*, s. 799.

¹⁵ Köksal, *a.g.m.*, s. 800.

¹⁶ Bununla ilgili olarak, aşağıda verilecek yargulamalarda bol miktarda örnek gösterilmiştir.

¹⁷ *Düstur*, II. Tertip, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1330, c. II, s. 674; Ata, *a.g.t.*, s. 63.

¹⁸ *Düstur*, II. Tertip, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334, c. VI, s. 658-659.

edilmiştir. Dîvân-ı Harb-i Örfiler birer askerî mahkeme olarak doğrudan görev yaptıkları yerin örfî idare kumandanının emir ve denetimi altında görev yapmıştır. Bu mahkemeler basit usulde yargılama yapmışlar ve yargılamalar açık yapılması gerekirken umumiyetle gizli tutulmuştur. Zanlıya kendisini savunacak bir müdafî bulundurma hakkı verilmemiştir. Bu durum, mahkemelerin ne derece yargı bağımsızlığına sahip oldukları sorusuna da bir cevap niteliğindedir.¹⁹ Osmanlı döneminde kurulan Dîvân-ı Harb-i Örfilerin 11 Temmuz 1922 tarihinde lağvedilme çalışmaları başlamış,²⁰ 6 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'un alınmasından sonra, Ankara meclisince Dîvân-ı Harb-i Örfilerin iptaline ilişkin olarak çıkarılmış yasaların İstanbul'u da kapsamıyla kesin olarak tarihe karışmıştır.²¹

2. I. Dünya Savaşı Öncesi Denizli Dîvân-ı Harbi

I. Dünya Savaşı öncesi Denizli Dîvân-ı Harbiyle ilgili olarak iki adet belge tespit edilmiştir. 3 Ocak 1860 tarihli ilk belgeye göre, Seraskerliğe gönderilen Denizli Dîvân-ı Harb mazbatasında; Denizli Sancağı vâridât-ı öşriye ve rûsûmiye mültezimi Sivashoğlu'nun²² adamları arasında olup, işlerini idare için Denizli'ye gelen Posofaki ve Espiraki maiyetlerinde yirmi kadar zaptiye kılıklı adamla silahlı olarak Denizli'nin köylerine ve kazalarının mülhakatına çıkarak on kuruş öşrü olandan yirmi kuruş aldığı, küçük kile ile harmanda ölçüp kendi ambarına büyük kile doldurduğu, şunu bunu tutuklayıp götürdüğü, dövdüğü, sövdüğü, ırzına geçtiği, izinsiz evlere girdiği ve zarar gören kişilerin içinde redif askerlerinden pek çok kişinin bulunduğu bildirilmiştir. Denizli kaymakamı Raşit Efendi'ye yapılan müracaatta, gereğini yapacağım diye söz vermiş ve bunun üzerine kendisine teşekkür edilmiş olmasına rağmen bir netice elde edilmemesi üzerine, mağdur olan redif askerlerin bizzat müracaatlarından da bir sonuç elde edilememiştir. Bunun üzerine Dîvân-ı Harb yetkilileri tarafından kaymakamdan tekrar rica edilmiş ancak yine bir netice alınamamıştır. Halk arasında kaymakam hakkında, mültezimlerle ortaklığı olduğu konuşulmakta ise de, adı geçen şahsın memuriyete yakışmayacak şekilde mültezimlerle gece-gündüz birlikte olarak onlara yüz

¹⁹ Köksal, *ag.m.*, s. 801.

²⁰ Dîvân-ı Harb-i Örfilerin 1877'den 1922'ye kadar olan tarihî sürecini ayrıntılı olarak görmek için bkz., Osman Köksal, *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i Örfiler (1877-1922)*, Ankara Üniversitesi, SBE Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 1996.

²¹ Taner Akçam, "Dîvân-ı Harb-i Örfî'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Tebcir ve Taktîl Divan-ı Harb-i Örfî Zabıtları İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922*, Derleyenler: Vahakn N. Dadrian-Taner Akçam, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2008, s. 144.

²² Adı verilmeyen bu kişinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde kardeşleriyle birlikte iltizamı aldıkları zikredilmektedir. Belgelerde şahısların isimleri Osmanlıca'nın imla özelliğinden dolayı değişik şekillerde yazılmıştır. Örneğin; Sivashoğlu Tekfur, HR.MKT. 68/66. 04 R 1270 /4 Ocak 1854; Avrupa tüccarından Sivashoğlu İstefan'ın kardeşi ve vekili Tekhor, HR.MKT. 189/42. 17 N 1273/11 Mayıs 1857; Sivashoğlu İstefan'ın biraderi ve vekili Artin, MVL 585/38. 10 L 1275/13 Mayıs 1859; İzmirli Sivashoğlu Artin, MVL 586/16. 12 Za 1275/13 Haziran 1859; İzmir sakinlerinden tüccar Sivashoğlu Tekor, A.}MKT.MHM. 162/76. 16 M 1276/15 Ağustos 1859; İzmir sakinlerinden Tacir Sivashoğlu Nikar, A.}MKT.DV.. 156/83. 12 L 1276/3 Mayıs 1860; Sivashoğlu Tekfur ve İstefan, A.}MKT.UM.. 456/10. 09 S 1277/27 Ağustos 1860; Sivashoğlu Tekfur, MVL 359/74. 9 Ca 1277/23 Kasım 1860; Sivashoğlu İstefan, A.}MKT.UM.. 464/20. 22 N 1277/3 Nisan 1861; Sivashoğlu İstefan, MVL 665/29. 28 S 1280/14 Ağustos 1863; Sivashoğlu Serkiz, ZB. 342/48. 31 T 1322/13 Ağustos 1906. Bu belgelere göre, Denizli Aşar Mültezimi Sivashoğlu kardeşlerin Nikar, Tekfur (Tekor, Tekhor), İstefan (Stefan), Artin ve Serkiz olmak üzere beş kişi olduklarını söyleyebiliriz.

vermesi, redif askerleriyle halktan pek çok kimseyi mağdur ve rüsvay ettirmesi, memuriyetini mültezimlerin işine hasretmesi, hakkındaki yapılan dedikoduyu ispat etmektedir. Liva halkının tamamı bu durumu alenen Bâb-ı Âlî'ye ve eyalet hükümetine şikâyet etmiştir. Kaymakamın başkalarıyla olan ilişkilerini bilmek ve rapor etmek askerlik vazifesinin dışında olduğunu bilmekte olduklarını ancak, her birinin şimdiye kadar buldukları mevkilerde gördükleri mülkiye memurları içinde adı geçen şahıs benzeri, devletin teb'asına merhametsiz ve şefkatsiz bir kişiye tesadüf etmediklerinden bahisle; redif askerlerinin yırtık paçavra gibi adı geçen memurların ellerinde gezmesi, zarara ve hasara uğraması kaymakamın Espiraki ve Posofaki'ye izin vermesinden kaynaklandığı düşünülmekte olup, bu duruma son verilmesi talep edilmiştir.²³

15 Haziran 1892 tarihli diğer bir belgeye göre ise, Seraskerlik Muhâkeme Dâiresi'nden Serasker Rıza imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Denizli Tâli Taburu Binbaşısı Nesip Efendi'nin Yeni Honaz mevkiindeki pazaryerinde bir kadını döverek sakat bıraktığı ve daha sonra bu kadının vefat ettiğine dair mahallî savcılık tarafından gerçekleştirilen ilk soruşturma evrakının geldiği bildirilmiştir. Bununla ilgili olarak yapılacak muhakemede şahit olarak erkek-kadın birçok kimsenin celbedilmesi gerekmektedir. Denizli'de ise, bir Livâ [Tuğgeneral], bir Miralay [Albay] ve bir Binbaşısı mevcut olduğundan Mirliva Ethem Paşa başkanlığında zanlı Binbaşısının rütbesine denk "kurbiyet-i mevkiye" gereğince daha kimler gerekiyorsa Denizli'ye gönderilerek bir Dîvân-ı Harb teşkil edilmesi ve adı geçen Binbaşısının muhakeme edilmesi gerektiği 3. Ordu Kumandanlığı'ndan telgrafla bildirilmiş ve bu durumun Muhakeme Dairesi'nce de uygun bulunması üzerine Seaskerlik makamı tarafından 14 Haziran 1892 tarihinde irâde-i seniyye talep edilmiştir.²⁴

3. I. Dünya Savaşı Süresince Kurulan Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi

I. Dünya savaşının olağanüstü şartları icabı devletin değişik yerlerinde kurulan Dîvân-ı Harb-i Örfî'lerden biri de Denizli'de faaliyet göstermiştir. Bu olağanüstü mahkemede Müslim-gayrimüslim bazı Osmanlı vatandaşları yargılanmıştır. Bu yargulamalar, tarih sırasına göre değerlendirilmiştir.

Niğde eski Jandarma Kumandanı ve şimdi Denizli Jandarma Kumandanı olan Yüzbaşı Vasıf Efendi, Niğde'de görev yaptığı sırada Rahmi ve Fehmi adındaki iki vatandaşı döverek yaralamıştır. Bunun üzerine adı geçen iki şahıs Niğde Mutasarrıflığına dilekçe yazarak şikâyetçi olmuştur. Yapılan ilk tahkikat evrakı 19/20 Temmuz 1915 tarihinde Jandarma kumandanlığına tevdi edilmiş, daha sonra Jandarma kumandanlığı tarafından yapılan askerî tahkikat evrakı ile ilk tahkikat evrakları birlikte 5 Eylül 1915 tarih ve 194 kayıt numarasıyla adı geçen kumandanlıkça Konya Mevki Kumandanlığı'na gönderilmiştir. Vasıf Efendi hakkındaki tahkikat evrakı Konya Dîvân-ı Harb Mahkemesi'nden Denizli Dîvân-ı Harb Mahkemesi'ne tevdi edilmiştir. Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi'nde yapılan duruşmada Vasıf Efendi'nin suçsuzluğuna karar verilmiş ve bu karar, 16 Şubat 1916 tarih ve 5931 numaralı tahriratla İzmir'deki

²³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, MVL 597/18. 15 Za 1276/4 Haziran 1860. Kaymakam Raşid Efendi hakkında yapılan şikâyetler neticesinde azledilerek yerine Aşâir-i Seb'a Kaymakamı Rauf Bey tayin edilmiştir (İ..MVL. 431/18953. 18 N 1276/9 Nisan 1860). Daha sonraki süreçte ise, Raşid Efendi İzmir Meclisi'nde muhakeme (A.)MKT.UM.. 418/59. 17 M 1277/5 Ağustos 1860) altına alınmıştır.

²⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Y..MTV. 63/97. 19 Za 1309/15 Haziran 1892. Ancak, bu talebin ne şekilde sonuçlandırıldığına dair belgeye ulaşılamamıştır.

4. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Riyaseti'ne gönderilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili olarak, Dâhiliye Nâzırı Talat Bey'den Adliye Nazırı Halil Bey'e yazılan bir tezkire ile bilgi verilmiştir.²⁵

13 Ekim 1916 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; İzmir amele taburundan firar ettiği için Urla'nın Birinci Bahçeli Mahallesi'nden Marko oğlu Anastaş, Denizli Dîvân-ı Harb Efrâd Şubesi tarafından idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak, kaçma nedeninin hastalık ve kanunu bilmemekten kaynaklandığı anlaşıldığından, hakkında padişah affı [afv-ı âlî] elde edildiği 4. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Başkanlığı'ndan gelen tahriratta belirtilmesi üzerine, idam cezası 21 Ekim 1916 tarihli irâde-i seniyye ile oniki aylık ağır hizmete [hidemât-ı şâkka] çevrilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.²⁶

13 Ekim 1916 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; firar ve işledikleri suçlara cevap vermemelerinden dolayı Denizli Efrâd Dîvân-ı Harbi tarafından idamlarına karar verilen aşağıda künyeleri yazılı:

144. Alay 4. Tabur 15. Bölük erlerinden 88 no'lu Denizli'nin Salih Ağa Çiftliği'nden Sait oğlu Mevlüt; 5. Depo Alayı 1. Tabur 1. Bölük 1. Takım erlerinden 304 no'lu Denizli'nin Kayganlı Köyü'nden Kocakabakoğulları'ndan Ahmed oğlu Mustafa; 151. Alay 4. Tabur 16. Bölük erlerinden 299 no'lu Muğla'nın Kozlak Köyü'nden Küçükhasanoğulları'ndan Numan oğlu Ali; 143. Alay 4. Tabur 13. Bölük erlerinden 299 no'lu Karacasu Kazası'nın Palamutçuk Köyü'nden Karacabeyoğulları'ndan Hasan Hüseyin oğlu Ali ve Çal'ın Bekilli Köyü'nden Karpuzoğulları'ndan Hasan oğlu İsmail'in firar nedenleri hastalıktan ve yenemedikleri aile hissiyatından ileri geldiği anlaşılması üzerine, 21 Ekim 1916 tarihli irâde-i seniyye ile haklarında padişah affı istihsal edildiğini belirten, 4. Kolordu Ahz-ı Asker Riyaseti'nden gelen tahrirata göre, adı geçen kişilerin mahkûm oldukları idam cezaları onikişer ay ağır hizmete çevrilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.²⁷

Menteşe [Muğla] mutasarrıfı Asıf imzasıyla 24 Ekim 1916 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne çekilen telgrafta; geçen sene Denizli Dîvân-ı Harb'ine sevk edilen Barutçu oğlu Stavri'nin teb'îdinden [muhtemelen sürgün cezası] dolayı Nikola'yı tehdit eden Reji Satış Memuru Ermeni Kasper oğlu Ohannes ile avukat Nikolaki Efendi'nin başka bir yere nakilleri talep edilmiştir.²⁸ Görüldüğü üzere, Denizli'deki mahkeme aynı zamanda Mentese [Muğla] Sancağı'nda işlenen bazı suçlara da bakmıştır.

26 Şubat 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; silahlı olarak dağlarda kırlarda dolaşarak, isimleri malum şahısların eşyalarını gasp eden ve yakalamaya giden jandarma müfrezesine öldürme kastıyla silah kullanarak Bodrumlu Mehmet'i çatışma sırasında yaralayıp şehiden vefatına sebebiyet vermekle

²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.İ.UM 78-3/25. 15 S 1334/23 Aralık 1915

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 107/38. 23 Z 1334/21 Ekim 1916

²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 107/27. 23 Z 1334/21 Ekim 1916

²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.ŞFR. 535/96. 11 Te 1332/24 Ekim 1916

suçlanan Muğla'nın Hacı Bayramlar Köyü'nden firari Kıpti Zeybek Süleyman ve arkadaşı Ömer oğlu Ömer'in kanûn-ı umûmi-i cezânın 62. maddesi zeyline uygun olarak idamlarına ve mallarının haczine dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, adı geçen kişilerin ele geçtiklerinde vicahî muhakemeleri tekrar icra edilmek üzere 1 Mart 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.²⁹

26 Şubat 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Denizli'nin Acidere Köyü'nden Ayanoğlu Hacı Ali, Ömer Ali ve Jandarma Mustafa'nın çadırını geceleyin basarak hayvanlarını çalan ve Tıtır Köyü'nden Hozokoğlu İbrahim ve İmamoğlu Ali'nin yolculuk esnasında önlerine geçerek paralarını gasp eden, takiplerine giden jandarmalara öldürmek maksadıyla silah kullanma iddiasıyla suçlanan Çal'ın Kaklık Köyü'nde mukim firari Geyikli Aşireti'nden Karahalil oğlu Nebi ve arkadaşlarının cezalandırılması için Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi'nden verilen mahkûmiyet kararı mazbatasının Askerî Temyiz Divanı Kanunu'nun 36. ve 39. maddeleri mucibince tasdik edilmesi gereken kısmı hakkında tanzim edilen 3 Mart 1917 tarihli irâde-i seniyyede; Karahalil oğlu Nebi'nin çete reisi olması itibarıyla "en büyük suç [a'zamı- cürm]" itibarıyla ceza kanununun 62. maddesinin ilk fıkrasına uygun olarak idamına ve mallarının haczine dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, yakalandığında vicahî muhakemesi tekrar icra edilmek üzere tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁰

30 Nisan 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Denizli'nin Buldan Kasabası'nın Hamamdere Mahallesi'nden Asker Hasandayı oğlu Hasan'ın zevce-i menkûhe-i gayr-i medhûl bahası³¹ Fatıma'yı mısır tarlasından zorla kaçırarak tecavüz ettiği iddiasıyla suçlanan firarî Alaşehir'in Bektaş Köyü'nden Kabakçoğlu Mehmet'in oğlu Keloğlan Ali'nin Mülkiye Ceza Kanunu'nun 206. maddesine müzeyyel 16 Eylül 1915 tarihli kanun hükmüne uygun olarak idamına, mallarının hacz ve müsaderesiyle hukûk-ı medeniyeden iskatına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, adı geçen kişinin ele geçtiğinde vicahî muhakemesi tekrar icra edilmek üzere 2 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, harbiye nazırı (aynı zamanda sadrazam vekili)'ndan oluşan ikili imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³²

Osmanlı'nın son döneminde hem Müslümanlar arasında hem de gayrimüslimler arasında imparatorluğun değişik yerlerinde farklı gerekçelerle çok sayıda çeteler oluşmuştur. Venizelos'un faaliyete geçirdiği tarihi örgütün şubeleri aracılığı ve teşvikiyle³³ Rum çeteleri, Müslüman ahali üzerinde korku yayarak onları daha içerilere

²⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 173/108. 7 Ca 1335/1 Mart 1917

³⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 173/107. 9 Ca 1335/3 Mart 1917

³¹ Nikâh kıyılmış ancak, evlilik fiilen gerçekleşmemiş.

³² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 173/122. 10 B 1335/2 Mayıs 1917

³³ M. Şefik Aker, *57nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 418. Kaynak eser bu örgütün adını

göçe ve yerleşim yerlerini muhtemel Rum göçü için insansız bırakmayı amaçlamıştır. Bu bazen kendi insanlarını bile planlı bir şekilde öldürerek Batı Anadolu'da gayrimüslimler için can güvenliğinin olmadığını ve Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinin uygulanmasına gerekçe oluşturmak için yapılmıştır. Bu amaçla, İtilaf Devletleri üyeleri, silahlı Rum çetelerine lojistik destek vermişlerdir. Yunanlılar, Batı kamuoyuna işgallerini haklı göstermek için her türlü provakatif eylemi icraya koymaktan çekinmemişlerdir. 1919 tarihli bir belgeye göre, Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Manisa, Aydın, Denizli ve Karesi mutasarrıflıklarına çekilen bir telgrafta, Yunan ordusu tarafından tahliye edilen İzmir ve mülhakatında asayiş tehdit etmek ve Yunan iddialarına zemin hazırlamak amacıyla İstanbul'da gizli bir Yunan komitesinin sevk ve idaresi altında yüz otuz çete reisinin Romanya vapuruyla İzmir'e sevk edildiği, bu teşkilatın hedefinin asayiş ihlal ederek siyasi menfaat elde etmek olduğu istihbaratı alındığı, haberin ilgililere tebliğiyle, gerekli tedbirlerin alınması emredilmiştir.³⁴

İtalyanlar da bu amaca ulaşmada Rum çetelerine yardım etmiştir. 5 Mayıs 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Bir İtalyan zırhlısı ve motoru himayesinde çıkarılan dört yüzden fazla silahlı Rum eşkıyasıyla ortak hareket ederek mahalli halka karşı silah kullanıp bazısını öldürüp yaralayan, ahalinin ev eşyalarıyla hayvanlarını gasbedip memleketi tahribe çalışmak iddiasıyla maznun olan Marmaris'in Turgut köyünden Karakucak Makro oğlu Yani, Kaladaki Yorgi'nin oğlu Vasil, Faşutlu oğlu Yani mahdumu Yorgi, Kıprıslı Mihâl oğlu Nikola ve kardeşi Espiro, Karakucak oğullarından Nikola'nın oğlu Nikita ve diğer oğlu Dimitri, Kıprıslı Mihâl damadı Petro ve biraderi Toduri, Orhaniye Köyü'nden Babuşçu Kostantin oğlu Dimitri ve kardeşleri Vasil, Nikita ve İlya, Pavli'nin oğulları Mihâl ve Nikita, Selimiye Köyü'nden Kostî mahdumu Mihâl, Bayır Köyü'nden Kuyucu oğlu Mehmet ve Deli Bekir oğlu Süleyman'a Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfîsi'nden, askeri ceza kanununun 75. ve mülkiye ceza kanununun 56. maddelerine göre idamlarına ve emval ve eşyalarının hacz ve müsaderesiyle hukûk-ı medeniyeden ıskatlarına dair giyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçtikleri takdirde vicahî muhakemeleri tekrar icra edilmek üzere 9 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁵ Görüldüğü gibi bazı Müslümanlar, Rumlarla ortak hareket ederek kendi milletinden olan insanlara zulmetmiştir.

5 Mayıs 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Adam öldürme, yağmacılık ve çapulculuk maddelerinden dolayı maznun olup, firarda bulunan Marmaris'in Dadiye Köyü'nden Koca Mariye damadı asker kaçağı Yorgi, Hırsto Favruz oğlu Yorgi, İncebıçak oğlu Mihâl, Farmakidi oğlu Mihâl, Varilci oğlu Farmakidi'nin mahdumu Alakar, biraderi Nikola, Kara'nın oğlu Kalatoka, Yumuk oğlu firari Yorgi, Yako oğlu Yani'nin mahdumu İstavri, Kara Mihâl oğlu Dimitri,

vermemiştir. Bu örgütün, Megali İdea'yı (Büyük İdealler) gerçekleştirmek için kurulan Mavri Mira (Kara /Kötü Talih) Cemiyeti olduğunu düşünüyoruz.

³⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.ŞFR. 100/136. 1337 N 18/17 Haziran 1919.

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 174/3. 17 B 1335/9 Mayıs 1917

Karaköy Köyü'nden Kızılgâvur oğlu Nikola, Hızırşah Köyü'nde yaşayan Germeli Çoban Yani, Akgâvur oğlu İstemat ve Mihal, Bodrumlu olup Dadiye ve Bediye köylerinde tütüncülükle uğraşan Deli Yani, Karaköylü Güzelgâvur oğlu Mihal'e mülkiye ceza kanununun 56. maddesine idamlarına ve emval ve emlaklarının hacz ve müsaderesiyle hukûk-ı medeniyeden iskatlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçirildikleri takdirde vicahî muhâkemeleri tekrar icra edilmek üzere 9 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁶

5 Mayıs 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Seferberlik ilanında düşmana katılarak harp gemilerinin korumasında Osmanlı topraklarına tecavüzle ahalinin eşya ve hayvanlarını soymak ve çapulculukla suçlanan, Söke'nin Yoran Köyü'nden ve asker kaçaklarından Kara Dimitri, Kavraki oğlu Mihal, Akyün Köyü'nden Nikola oğlu Espiro, Bodrum'dan Kara Menol ve biraderi Dimitri, Bahçıvan Vasil damadı Menol, Gülek iskelesinden Fırıncı Andon oğlu Mihalaki'ye mülkiye ceza kanununun 56. maddesine göre idamlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçtikleri takdirde vicahî muhakemeleri tekrar icra edilmek üzere 9 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁷

9 Temmuz 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Umûr-ı Mehâkim Müdüriyeti'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; Marmaris'in Reşadiye Nahiyesi'nin Emecik Köyü'ne yanaşan kayıktan silahlı olarak inerek adı geçen köyde Yakup oğlu Süleyman'ı öldürmek maksadıyla yaralayarak iki sığırını ve Süleyman oğlu Mehmet'in dört öküzünü gaspetmekle maznun fırarda olan Kara Köyü'nden Rum asker kaçağı Yumuk oğlu Yorgi ve Kızılan Köyü'nden Tülübaş oğullarından Fırıncı ve biraderi Mihal ve Mesudiye Köyü'nden asker kaçağı Bahçıvan oğlu Haralambo'ya mülkiye ceza kanununun 56. maddesine göre idamlarına ve emval ve emlaklerinin hacziyle hukuk-ı medeniyeden iskatlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçtikleri takdirde vicahî muhakemeleri tekrar icra edilmek üzere 9 Mayıs 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.³⁸

16 Temmuz 1917 tarihinde, Sadâret Umûr-ı Mühimme Kalemi'nden Harbiye Nezâreti'nin 9 Temmuz 1917 tarihli ve 8/163 numaralı tezkiresine cevaben yazılan tezkirede; yaralama, gasp fillerini işledikleri yapılan muhakeme sonucu sabit olan Pomokoğlu Yorgi ile Kovancı ve kardeşi Mihal, Bahçıvanoğlu Haralam[b]o'nun idamlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, 14 Temmuz 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir.³⁹

³⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 174/8. 17 B 1335/9 Mayıs 1917

³⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 174/9. 17 B 1335/9 Mayıs 1917

³⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.DUİT 174/29. 24 N 1335/14 Temmuz 1917

³⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, BEO 4477/335760. 28 N 1335/18 Temmuz 1917

17 Temmuz 1917 tarihinde, Sadâret Umûr-ı Mühimme Kalemî'nden Harbiye Nezâreti'nin 9 Temmuz 1917 tarihli ve 8/880 numaralı tezkiresine cevaben yazılan tezkirede; yağmacılık, çapulculuk ve öldürme fiillerini işledikleri yapılan muhakeme sonucu sabit olan Farmakidioğlu Mihâl ile sekiz arkadaşının idamlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, 14 Temmuz 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edilmiştir.⁴⁰

7 Ağustos 1917 tarihinde Harbiye Nezâreti Askerî Müddeî Umûmîliği'nden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver imzasıyla Sadâret'e yazılan tezkirede; casusluk etmek ve fırari askerlerin düşman tarafına geçmelerini kolaylaştırmak suçlarıyla maznun olan şahıslardan Fethiyeli Tabak Abdullah ve Bulgar Lazo ve Menol'e askeri ceza kanunnâmesininin 85. maddesine göre idamlarına, emval ve emlaklerinin hacziyle hukûk-ı medeniyeden ıskatlarına dair gıyaben verilen mahkûmiyet kararı mazbatası, ele geçtikleri takdirde usulen vichâ muhakemeleri tekrar icra edilmek şartıyla bildirilmiş ancak, Bozar oğlu Dimitri hakkındaki hüküm, Divân-ı Temyîz Kanunu'nun 39. maddesince Askerî Savcılık tarafından incelenmiş ve bazı eksikliklerle hataların tespit edilmesi üzerine dosyası iade edilerek tespit edilen eksikliklerin düzeltilmesi Sadâret'ten talep edilmiştir.⁴¹ Bunun üzerine 13 Ağustos 1917 tarihinde Sadâret Umûr-ı Mühimme Kalemî'nden Harbiye Nezâreti'nin 7 Ağustos 1917 tarihli ve 54 numaralı tezkiresine cevaben yazılan tezkirede, adı geçen kişiler hakkında verilen mahkûmiyet kararının 12 Ağustos 1917 tarihli irâde-i seniyye ile tasdik edildiği tebliğ edilmiştir.⁴² Dosyanın tekrar incelenmesi sonucu Tabak Abdullah ve Bulgar Lazo ve Menol'ün idam cezalarının onandığı yönünde 22 Ağustos 1917 tarihinde ikinci bir irâde-i seniyye çıkarılmıştır. Irâde-i seniyyenin infaz görevi de, padişah, sadrazam ve harbiye nazırından oluşan üçlü imza ile harbiye nâzırına verilmiştir.⁴³ Görüldüğü üzere Müslümanlardan bazıları, gayrimüslimlerle ortak hareket ederek düşman adına casusluk yapmış ve gayrimüslim asker kaçaklarına yardım etmiştir.

4. Cezaların İnfazı

Yakalanan ve yargılaması yapılan bazı suçluların idam cezaları, padişahın onayı alındıktan sonra infaz edilmiştir. İzmir mahalli basında çıkan bir habere göre, teşekkül eden cemiyet-i fesadiyeye katılarak Silahçioğlu Musa kızı Zeliha'ya tecavüz ettikten sonra feci bir şekilde öldüren Menteşe'nin Alaki Köyü'nden Giritli İstavrioğlu Yakomi ile Kara Köylü Fıracı veled-i Kori'nin idamlarına dair verilen hüküm, temyiz mahkemesinde tasdik edildikten sonra infazı için padişah onayına arz edilmiş ve gerekli onayın verilmesi ile iki canı, Denizli'nin Bayramyeri meydanında asılarak idam edilmiştir.⁴⁴

⁴⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO 4477/335763. 28 N 1335/18 Temmuz 1917

⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 174/34. 23 L 1335/12 Ağustos 1917

⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO 4480/335982. 26 L 1335/15 Ağustos 1917

⁴³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DUİT 174/34. 23 L 1335/12 Ağustos 1917

⁴⁴ Âhenk Gazetesi, Aded: 5207, 19 N 1331/22 Ağustos 1913, s. 2.

Sonuç

I. Dünya Savaşı şartları gereği suçlular yakalanamadıkları için Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfisi'nde yapılan yargulamalar gıyabi olarak icra edilmiş ve zanlıların yakalandıklarında vicahî olarak yargılanma hakları saklı tutulmuştur. İşlenen suç çeşitleri olarak; hürriyetten yoksun bırakma, yolsuzluk, zorla kanun dışı vergi toplama, darp, yaralama, öldürme, tehdit, tecavüz, görevi kötüye kullanma, askerden firar, soruşturmaya cevap vermeme, silahlı soygun, çete kurma, çapulculuk, yağmacılık, düşman tarafına iltihak, hayvan hırsızlığı, casusluk, kaçak askerlerin düşman tarafına geçişine yardım etmek ve güvenlik kuvvetlerine ateşli silahla mukavemet gibi suçlar tespit edilmiştir. Bazı durumlarda ise, Müslümanlarla gayrimüslimler ortak hareket etmiştir.

İşlenen suçlara verilen cezalar ise, idam (en çok), ağır hizmet, sürgün, mal müsaderesi, medeni haklardan yoksun bırakma şeklinde olmuştur. Askerî kişilerin karıştığı suçların sivil halkı darp, yaralama ve öldürme gibi fiilleri içermesi ilginç bir durum arz etmektedir. İdam cezasının çok fazla verilmesinin nedenini, yaşanan I. Dünya Savaşı döneminin zor şartları itibariyle, caydırıcı bir unsur olması şeklinde değerlendirilebilir. İncelediğimiz dönem itibariyle sadece iki idam cezasının uygulanmış olması, diğer suçluların yakalanamadığı şeklinde düşünebiliriz.

Silahlı Rum çetelerinin faaliyetlerine İtilaf Devletleri üyeleri lojistik destek sağlamıştır. Bundaki amaç, kaos ortamı oluşturarak Batı Anadolu'da gayrimüslimler için can güvenliğinin olmadığını göstermek ve Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinin uygulanmasına gerekçe oluşturmaktır. Bu şekilde Batı Anadolu, işgale uygun bir hale gelecektir.

1917 yılına kadar Dîvân-ı Harb-i Örfiler'de verilen idam kararlarının icrası için çıkarılan irâde-i seniyyeler sadece padişah imzasıyla icra edilmekteyken, 1917 yılı itibariyle üçlü imza ile yürürlüğe girmiştir. İmza sahipleri sırasıyla Padişah, Sadrazam ve Başkumandan Vekili Harbiye Nâzırı'dır. İrâde-i seniyyelerin icrasına ise, Harbiye Nâzırı memur edilmiştir.

İncelediğimiz dönem içerisinde mülkî idarecilerden birinin, gayrimüslim vergi mültezimleriyle birlikte hareket ederek kanun dışı uygulamalara göz yumması ve böylece hem sivil halkı hem de askerî personeli mağdur etmesi ilginç bir durum arz etmektedir. Denizli merkezî bir konumda olmasından dolayı, Denizli Dîvân-ı Harb-i Örfisi, aynı zamanda Mentеше [Muğla] Sancağı'nda işlenen bazı suçlara da bakmıştır. Yargılama yıllarına bakıldığında, I. Dünya Savaşı sonlarına doğru, özellikle 1917 yılında bariz bir artış dikkat çekmektedir. Bu durum, savaştaki mağlubiyetlerle birlikte iç asayişin de bozulduğunu göstermektedir. Suçlular etnik kimlikleri açısından değerlendirilecek olursa, Rumların daha çok suça karışmış oldukları ortaya çıkmıştır.

Kaynakça**Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

- A.}MKT.DV.. 156/83. 12 L 1276/3 Mayıs 1860
 A.}MKT.MHM. 162/76. 16 M 1276/15 Ağustos 1859
 A.}MKT.UM.. 418/59. 17 M 1277/5 Ağustos 1860
 A.}MKT.UM.. 456/10. 09 S 1277/27 Ağustos 1860
 A.}MKT.UM.. 464/20. 22 N 1277/3 Nisan 1861
 BEO 4477/335760. 28 N 1335/18 Temmuz 1917
 BEO 4477/335763. 28 N 1335/18 Temmuz 1917
 BEO 4480/335982. 26 L 1335/15 Ağustos 1917
 DH.İ.UM 78-3/25. 15 S 1334/23 Aralık 1915
 DH.ŞFR. 100/136. 1337 N 18/17 Haziran 1919.
 DH.ŞFR. 535/96. 11 Te 1332/24 Ekim 1916
 HR.MKT. 68/66. 04 R 1270 /4 Ocak 1854
 HR.MKT. 189/42. 17 N 1273/11 Mayıs 1857
 İ..DUİT 107/27. 23 Z 1334/21 Ekim 1916
 İ..DUİT 107/38. 23 Z 1334/21 Ekim 1916
 İ..DUİT 173/107. 9 Ca 1335/3 Mart 1917
 İ..DUİT 173/108. 7 Ca 1335/1 Mart 1917
 İ..DUİT 173/122. 10 B 1335/2 Mayıs 1917
 İ..DUİT 174/3. 17 B 1335/9 Mayıs 1917
 İ..DUİT 174/8. 17 B 1335/9 Mayıs 1917
 İ..DUİT 174/9. 17 B 1335/9 Mayıs 1917
 İ..DUİT 174/29. 24 N 1335/14 Temmuz 1917
 İ..DUİT 174/34. 23 L 1335/12 Ağustos 1917
 İ..MVL. 431/18953. 18 N 1276/9 Nisan 1860
 MVL 359/74. 9 Ca 1277/23 Kasım 1860
 MVL 585/38. 10 L 1275/13 Mayıs 1859
 MVL 586/16. 12 Za 1275/13 Haziran 1859
 MVL 597/18. 15 Za 1276/4 Haziran 1860
 MVL 665/29. 28 S 1280/14 Ağustos 1863
 Y..MTV. 63/97. 19 Za 1309/15 Haziran 1892
 ZB. 342/48. 31 T 1322/13 Ağustos 1906

Gazeteler

Âhenk Gazetesi, Aded: 5207, 19 N 1331/22 Ağustos 1913, s. 2.

Kitaplar, Tezler ve Makaleler

- AKÇAM, Taner, “Divân-ı Harb-i Örfî'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Tebcir ve Taktil Divan-ı Harb-i Örfî Zabıtları İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922*, Derleyenler: Vahakn N. Dadrian-Taner Akçam, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2008, ss. 127-145.
- AKER, M. Şefik, *57nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.
- AKTAR, Yücel, “1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbi'ne Etkileri”, *II. Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. 114-139.

- , *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2241-2251.
- ATA, Ferudun, "Divân-ı Harb-i Örfiler ve Ermeni Tehciri Yargulamaları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, yayınlanmamış doktora tezi, Konya, 2003.
- , *İşgal İstanbulu'nda Tehcir Yargulamaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 2011.
- Düstur*, Cüz-ü Râbi', Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul, 1296.
- Düstur*, II. Tertip, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1330, II.
- Düstur*, II. Tertip, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334, VI.
- KÖKSAL, Osman, *Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divân-ı Harb-i Örfiler (1877-1922)*, Ankara Üniversitesi, SBE Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 1996.
- , "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Örfî İdare Uygulaması", *Türkler*, Ed. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, XIII, ss. 795-803.
- SÂBİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım I*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- SEVİG, Vasfî Raşid, *Askerî Adalet Birinci Kısım Giriş ve Tarihçe*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1955.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, I.
- TÜRKMEN, Zekeriya, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1991.